

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

В. Ю. Ільїн, к.е.н., доцент, Луганський національний аграрний університет

У статті висвітлені проблеми забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та методи її оцінки. Зроблено аналіз розвитку конкурентоспроможності аграрних підприємств Харківської області на основі існуючого методичного інструментарію. Проведено групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності виробництва та реалізації соняшника, а також групування їх за рівнем рентабельності виробництва та реалізації молока. Зроблено висновок, що на сьогодні не має єдиної загальноприйнятої методики аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: аграрні підприємства, ефективність, економіка, конкурентоспроможність, методика, продуктивність, ринок, рівень рентабельності, сільське господарство.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств має глобальний характер, оскільки, з одного боку, визначає багато аспектів економічної і соціальної політики країни, з іншого – прямо пов'язана з інтересами її громадян, що виступають у ролі споживачів продукції цих підприємств. Процес формування конкурентоспроможних господарських структур ринкового типу, здатних з максимальною ефективністю використовувати землю та забезпечувати стабільну продовольчу безпеку держави посідає важливе місце в аграрній політиці всіх промислово розвинених країн.

Значення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери в умовах сучасної економіки зростає: набуває більшої необхідності насичення ринку сільськогосподарськими продуктами вітчизняного виробництва, вимагається покращення їх якості, розширення асортименту, що в кінцевому підсумку визначає здатність країни реалізовувати свою продукцію як усередині, так і за її межами [1].

Для здійснення розширеного відтворення сільськогосподарські підприємства повинні мати відповідний рівень конкурентоспроможності, який, у свою чергу, забезпечується завдяки раціональному використанню низки чинників. При цьому об'єктивно виникає необхідність їх класифікації, визначення критеріїв і показників їх використання. Все вищесказане визначає необхідність дослідження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, методів її оцінки, формування і розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вхідження аграрного сектору України у міжнародний господарський простір значною мірою пов'язане з процесами глобалізації світової економіки. Зумовлена цим явищем запекла конкуренція між країнами за інтернаціоналізовані ринки збути викликала нагальну потребу підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств та забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольчих товарів. Дослідженню питань аналізу та оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств присвячені праці ви-

датних вчених-економістів, зокрема В. Я. Амброзова [2], Л.А. Євчук [3], В.К. Збарського [4], С.М. Кваші [5], М.Й. Маліка [6], Б.Й. Пасхавера, О.О. Школьного [7], М.В. Ожерельєвої [8] та ін. Разом з тим, спроби визначити та оцінити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств пов'язані, передусім, з пристосуванням вже існуючих методів оцінки конкурентоспроможності до умов сільськогосподарського виробництва, а тому визначена проблема потребує подальшого наукового дослідження.

Формулювання мети статті. Визначення методології дослідження конкурентоспроможності аграрних підприємств щодо підвищення їх ефективності в умовах глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципово всі застосовувані методи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств можна об'єднати в наступні дев'ять груп: 1) методи, основані на аналізі порівняльних переваг; 2) методи, що базуються на оцінці фінансового стану підприємства; 3) методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; 4) методи, основані на теорії якості товару; 5) матричні методи; 6) методи визначення конкурентної позиції з точки зору стратегічного потенціалу підприємства; 7) інтегральний метод; 8) метод бенчмаркінгу; 9) інші методи.

При проведенні аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств ми пропонуємо методичний підхід, орієнтований на об'єктивність та оптимальність розрахунків по існуючим даним їх виробничо-господарської діяльності. Для цього пропонуємо визначити етапи проведення оцінки конкурентоспроможності підприємств, а саме: I етап - визначення місткості ринку та особливостей функціонування його учасників; II етап - визначення інтенсивності конкуренції та рівня концентрації на ринку; III етап - порівняння підприємств за різними критеріями конкурентоспроможності; IV етап - оцінка конкурентоспроможності окремих підприємств.

Якщо розглядати саме I етап, на прикладі стану розвитку аграрного ринку Харківського регіону з точки зору конкурентоспроможності, то необхідно відмітити низку особливостей щодо її визначення. По-перше, керуючись базовими

принципами рівневої оцінки конкурентоспроможності, такими як системність, об'єктивність, динамічність, комплексність, безперервність тощо, на нашу думку, особливу увагу слід приділити саме оптимальності. При цьому оптимальність слід розглядати не лише однією для виявлення конкурентних позицій підприємства на ринку загалом, а й зі сторони визначення шляхів досягнення ефективних і конкурентоспроможних результатів виробничо-господарської діяльності окремих підприємств.

По-друге, існуючий методичний інструментарій щодо визначення рівня конкурентоспроможності підприємств за своїми показниками та критеріями не завжди враховує галузеві особливості. Зокрема, що стосується сільськогосподарських підприємств в більшості випадків не є можливим повно оцінити конкурентоспроможність не лише через брак офіційних даних, а й через особливості функціонування ринку загалом. Наприклад, за наявної моделі олігополістичного ринку, складно структурованих каналів розподілу продукції, що, в свою чергу, викликає появу цінового диспаритету, для сільськогосподарських підприємств на перше місце постають питання виробничо-комерційної діяльності, які безпосередньо сприяють підвищенню прибутковості в короткостроковому періо-

ді. Моменти, які стосуються якісних показників (імідж підприємства, рівень кваліфікації персоналу, деякі методи стимулювання збуту, зокрема, рекламна діяльність та ін.) для визнання у підприємствах даної сфери постають на перспективний довгостроковий період.

Тому, по-третє, виходячи з вищезазначеного, враховуючи галузеві особливості, а також умови і принципи діяльності основних учасників аграрного ринку – підприємств-виробників, на нашу думку, необхідно корегувати вже існуючі методики оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств.

Основним показником результативності виробничо-комерційної діяльності можна вважати рівень рентабельності (збитковості). Об'єктом проведення даного дослідження обрано сільськогосподарські підприємства Зміївського району Харківської області, які згруповано по виробництву та реалізації окремих видів товарної продукції і, як приклад, наведені узагальнюючі дані по соняшнику та молоку (табл. 1).

Загалом, чим вищими є показники результативності, тим ефективніше ведеться виробництво, а підприємства, в свою чергу, мають кращі конкурентні переваги на ринку сільськогосподарської продукції.

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств Зміївського району Харківської області за рівнем рентабельності виробництва та реалізації соняшника у 2013 році*

Показники	Групи підприємств за рівнем рентабельності (збитковості), %				
	збиткові	до 20,0	20,0-40,0	понад 40,1	у середньому по району
Кількість підприємств у групі, од.	1	3	2	5	11
<i>В середньому по групі:</i>					
Площа посівів соняшника, га	300	690,0	763,5	657,8	653,3
Урожайність, ц/га	9,7	39,4	31,5	37,0	37,0
Виробничі витрати на 1 га посівів соняшника, грн	2170,3	8198,7	5419,4	5137,8	5754,0
Виробнича собівартість 1 ц соняшника, грн	223,4	236,1	184,3	169,2	195,1
Повна собівартість 1 ц соняшника, грн	249,2	255,0	204,9	193,5	217,4
Ціна реалізації 1 ц соняшника, грн	228,4	285,7	254,9	323,4	292,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	-8,3	12,0	24,4	70,4	39,0

*Джерело: [9]

До першої групи було віднесено лише одне збиткове підприємство, яке при найменших затратах на 1 га посівної площі отримало найнижчу урожайність соняшника на рівні 9,7 ц/га. При цьому також слід відмітити той факт, що при майже найбільшій і виробничій, і повній собівартості 223,4 та 249,2 грн/ц відповідно підприємство реалізувало дану продукцію за найменшими цінами локального ринку. Всі зазначені фактори й призвели до отриманого рівня збитковості 8,3 %.

Друга група складається з трьох підприємств, у яких деякі показники виробничої діяльності є вищими порівняно з сільськогосподарським підприємством першої групи. Так, витрати на 1 га посівів соняшнику в даній групі є найвищими серед всіх інших (8198,7 грн), що й сприяло отриманій найвищій урожайності на рівні 39,4 ц/га.

Однак одночасно показники комерційної ді-

яльності не значні, зокрема, невисокий рівень рентабельності (12 %) був отриманий за рахунок середньої ціни (285,7 грн/ц) та вищої, порівняно з іншими групами підприємств, повної собівартості (255 грн/ц). До третьої групи віднесені підприємства, показники господарської діяльності яких є середніми по співставленню з іншими групами і відповідають загальній теорії економічної ефективності (наявність середніх витрат на виробництво та реалізацію продукції при помірній ціновій політиці спричинило отримання невисокого для даної продукції результату – 24,4 % рентабельності).

Найвищий рівень ефективності виробництва та реалізації соняшника досягнуто у сільськогосподарських підприємствах, які увійшли до четвертої групи (70,4 %). Сюди було віднесено 5 господарств або 45,5 % від загальної кількості. Дана група підприємств характеризується висо-

кою концентрацією виробництва, майже найвищою урожайністю (37 ц/га) при середніх витратах на 1 га посівів, значно менших витратах на 1 ц продукції (виробнича собівартість – 169,2 грн/ц, повна – 193,5 грн/ц). При цьому по даній групі найвищий показник ціни реалізації – 323,4 грн/ц, що склалася через високий рівень якісних параметрів даної продукції.

З проведеного групування можна зробити висновки про те, що підвищення ефективності виробництва соняшника у сільськогосподарських підприємствах можливо лише на основі інтенсифікації. У групах з низькою урожайністю виробничі витрати на один гектар ледве перевищують 2000 грн. що свідчить про екстенсивний шлях розвитку галузі, а у групах з високою урожайністю

вони складають понад 5000 грн, що, на нашу думку, є вже інтенсивною формою діяльності.

Що стосується виробництва та реалізації молока на даному локальному ринку, то варто відмітити не значний розвиток цією підгалузі. Із 15 сільськогосподарських підприємств, які офіційно провадять свою діяльність в даному районі лише 4 підприємства займаються виробництвом молока. На це вплинуло не лише критичне за останні десятиліття зниження поголів'я корів по всій Україні, а й скрутне фінансове становище молокозаводів через значні затрати на утримання та розвиток молочного скотарства і низькі ринкові ціни. Результатом сукупності зазначених факторів, наразі, є отримання хоча б мінімально необхідної рентабельності (табл. 2).

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств Зміївського району Харківської області за рівнем рентабельності виробництва та реалізації молока у 2013 році

Показники	Групування підприємств за рівнем рентабельності (збитковості), %			
	збиткові	до 20,0	понад 20,1	у середньому по району
Кількість підприємств у групі, од.	1	2	1	4
<i>В середньому по групі:</i>				
Поголів'я, гол.	95	336	655	355,5
Продуктивність корів, кг/гол.	3694,7	4302,2	5036,2	4333,8
Виробничі витрати на 1 гол., грн	17197,9	11992,1	12414,8	13399,2
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	466,3	261,8	246,5	309,1
Повна собівартість 1 ц молока, грн	498,9	292,0	274,3	339,3
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	295,6	327,9	337,3	322,2
Рівень рентабельності (збитковості), %	-40,8	12,4	23,0	1,8

Джерело: [9]

До першої групи, що за рівнем рентабельності є збитковими, належить одне господарство, для якого характерним є низька концентрація поголів'я корів – 95 голів, невисокий середній надій молока (3694,7 кг/гол.), більші затрати кормових та трудових ресурсів на 1 ц молока порівняно з іншими групами (466,3 грн/ц) при найнижчій ціні (295,6 грн/ц). У другу групу з низьким рівнем рентабельності увійшли 2 господарства. В даній групі є показники виробничо-комерційної діяльності є вищими порівняно з сільськогосподарським підприємством першої групи. Концентрація поголів'я у даній групі була середньою (336 голів), середньорічний надій молока від однієї корови вище на 16,5 %, витрати на виробництво 1 ц молока – нижче на 45 %. Крім того повна собівартість 1 ц молока мала тенденцію до зменшення (на 41,5 %). Ціна реалізації 1 ц молока становила 327,9 грн, покривала витрати ресурсів, які були затрачені в процесі виробництва і як наслідок, рівень рентабельності становив 12,4 %.

Найвищий рівень рентабельності виробництва молока є у сільськогосподарському підприємстві, яке увійшло до четвертої групи (23 %). Дана група порівняно з попередньою характеризується вищою концентрацією поголів'я корів (майже в 2 рази), вищим середнім річним удоєм від однієї корови (на 17 %), більшою витратою кормів на 1 корову і меншою на 1 ц молока. Собівартість 1 ц мо-

лока, виробнича і повна, становили 246,5 і 274,3 грн відповідно, а ціна реалізації – 337,3 грн, чому сприяло одержання високоякісної продукції, в першу чергу, по отриманій жирності від 3,8 %.

Висновки та пропозиції. Розглянувши саме I етап питань методології визначення конкурентоспроможності аграрних підприємств шляхом групування можна зробити наступні загальні висновки. З підвищенням продуктивності знижуються затрати праці на 1 ц молока і собівартість продукції, при чому суттєво. Ще один висновок пов'язаний з тим, що рентабельне виробництво молока починається при удоях на корову не менше 4000 кг, а нормальні умови для відтворювального процесу створюються при удої 5000-6000 кг та рівні рентабельності 45-50%. Тому основний напрямок організаційно-економічних заходів на підвищення конкурентоспроможності підприємства повинен бути спрямований як на збільшення поголів'я корів, так і на підвищення їх продуктивності.

Таким чином, ми прийшли до думки, що на сьогоднішній день відсутня єдина загальноприйнята методика аналізу та оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Спроби визначення й оцінки даної категорії пов'язані, передусім, з пристосуванням уже існуючих методик до умов сільськогосподарського виробництва.

Список використаної літератури:

1. Ільїн В.Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору економіки України : [монографія] / В.Ю. Ільїн – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
2. Амбросов В.Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Вісник ХНАУ, серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – № 10. – С. 23-28.
3. Євчук Л.А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: монографія / Л.А. Євчук. – Миколаїв: Вид-ць Прокопчук Т.Ю., 2010. – 340 с.
4. Збарський В.К. Конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств / В.К. Збарський, М.А. Місевич; за ред. професора В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
5. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 79-86.
6. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
7. Школьній О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: монографія / О.О. Школьній. – Умань: Видавництво Уманського державного аграрного університету, 2007. – 308 с.
8. Ожерельева М.В. Конкурентоспособность региональных АПК: теория и практика выбора специализации / М.В. Ожерельева. – М.: Колос, 2007. – 104 с.
9. Державна Служба Статистики України [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Ильин В.Ю. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ВОПРОСЫ МЕТОДОЛОГИИ.

В статье рассмотрены проблемы обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий и методы ее оценки. Сделан анализ развития конкурентоспособности аграрных предприятий Харьковской области на основе существующего методического инструментария. Проведена группировка сельскохозяйственных предприятий по уровню рентабельности производства и реализации подсолнечника и молока. Сделан вывод, что на сегодня нет единой общепринятой методики анализа и оценки конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: аграрные предприятия, эффективность, экономика, конкурентоспособность, методика, производительность, рынок, уровень рентабельности, сельское хозяйство.

Ilyin V.Y. THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: METHODOLOGICAL ISSUES

The article highlights the problem of ensuring the competitiveness of farms and methods of assessment. It is confirmed that the implementation of expanded reproduction farms must have an appropriate level of competitiveness, which in its turn is ensured through the rational use of a number of factors. This objective is necessary for their classification, definition of criteria and indicators for their use. This objectively determines the need to study the competitiveness of businesses, methods of assessment, formation and development.

The analysis of the competitiveness of agricultural enterprises of the Kharkiv region based on existing methodological tools. The grouping of agricultural enterprises in terms of profitability of production and sales of milk and sunflower has been made. Grouping showed that the first group (unprofitable farms) are agricultural enterprises with low concentrations of cows, low average milk yield, higher feed costs and labor for 1 kg milk compared with other groups at the lowest price. The second group with low profitability indicators of the economy includes industrial and commercial activity higher compared to the first group of farms. The concentration of livestock in this group was an average, average milk yield per cow up to more than 16%, the cost to produce 1 kg of milk - below 45%. In addition, the total cost of 1 kg milk tends to decrease. The highest level of profitability of milk production is in the agricultural enterprise that entered the third group. Higher concentration cow population characterizes this group in comparison with the previous (almost 2 times), the highest average annual milk yield per cow, higher cost of feed per 1 cow and 1 kg less milk.

From the data grouping we can made the following findings: with increasing productivity the labor costs per 1 kg of milk and production costs significantly reduce. Therefore, the main direction of organizational and economic measures to improve the competitiveness of enterprises should be directed as to increase the number of cows and to increase their productivity.

A general conclusion is that today there is no single universally accepted methodology for analyzing and assessing the competitiveness of agricultural enterprises.

Keywords: agricultural enterprises, efficiency, economy, competitiveness, method, performance, market, profitability, agriculture.

Дата надходження до редакції: 15.04.2015 р.

Рецензент: к.е.н., професор Жмайлов В.М.